

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Оксана Зелена

**Шкільний курс «Громадянська освіта» та методика
його навчання у закладах середньої освіти III ступеня**

Методичні матеріали до семінарських занять

Дрогобич
2023

УДК 373.017.4(072)

З-48

*Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 7 від 18 травня 2023 р.)*

Рецензенти:

Скотна Н.В., доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Біла С.Я., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальна за випуск:

Мірчук І.Л., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Зелена О.

З-48 Шкільний курс «Громадянська освіта» та методика його навчання у закладах середньої освіти III ступеня : методичні матеріали до семінарських занять. Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 34 с.

Пропонований посібник укладений відповідно до програми курсу «Шкільний курс «Громадянська освіта» та методика його навчання у закладах середньої освіти III ступеня» складена на основі освітньої програми «Середня освіта (Історія) та правознавство» для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Містить теми семінарських занять, питання для обговорення та дискусій, контрольні питання, методичні поради, літературу, довідково-інформаційний матеріал.

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Громадянська освіта в системі освіти України та світу	6
Тема 2. Можливості курсу історії України у формуванні громадянських компетентностей учнів	12
Тема 3. Формування демократичної спільноти у сучасній школі	16
Тема 4. Форми організації навчання шкільного курсу «Громадянська освіта»	22
Тема 5. Засоби та методи навчання на уроках громадянської освіти	27
Предметний покажчик	32

ВСТУП

*Метою освіти є всебічний розвиток людини,
виховання відповідальних громадян,
які здатні до свідомого суспільного вибору
та спрямування своєї діяльності
на користь іншим людям і суспільству...*
з Преамбули Закону України «Про освіту» [1]

Розвиток нашої країни, ефективна перебудова на демократичні, цивілізаційні стандарти неможливі без розробки та впровадження нової стратегія навчання та виховання молодих українців. Освітня модель, окрім національно орієнтованої складової, має обов'язково враховувати глобалізаційні виклики, адже України не може відгородитись від загальносвітових тенденцій. Відтак серед основних завдань української педагогіки є не лише адаптація молоді до реалій сьогодення, розвиток творчого потенціалу особистості, формування здатності сприймати і реалізувати новації, але й формування у молоді активної громадянської позиції, залучення до безпосередньої участі у громадському житті, демократичних перетвореннях, виховувати толерантність та повагу до прав людини і громадянина.

Свідомими, активними, небайдужими до того, що відбувається у державі, місті чи селі, загалом у світі, обізнаними у використанні можливих механізми впливу на державну владу, захист своїх прав не народжуються, а стають у процесі навчання, зокрема і засобами громадянської освіти, спочатку в середніх загальноосвітніх, а потім у закладах вищої освіти.

Метою навчальної дисципліни «Шкільний курс «Громадянська освіта» та методика його навчання у закладах середньої освіти III ступеня» є надання базових теоретичних знань з громадянської освіти і формування практичних вмінь для майбутніх вчителів із впровадження альтернативних та інтерактивних методів навчання громадянської освіти.

Пропонований посібник містить теми семінарських занять, питання для розкриття та обговорення, методичні рекомендації з коротким викладом матеріалу і конкретними порадами, які допоможуть студентів краще зорієнтуватися у навчальному матеріалі. До кожної теми додається перелік літератури, включно з підручниками, посібниками, науковими статтями, інтернет-виданнями.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ І МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Семінарське заняття 1

Тема 1. Громадянська освіта в системі освіти України та світу (2 години)

План

1. Впровадження громадянської освіти в Україні: мета, завдання, нормативно-правова база.
2. Психолого-педагогічні та філософські засади курсу. Міждисциплінарна та міжпредметна структура.
3. Технології розвитку навчальних компетентностей засобами громадянської освіти.
4. Світові практики та традиції вивчення громадянської освіти.

Література

Основна література:

1. Громосвіта по світу: як у США виховують «вартових» демократії. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/articles/gromosvita-po-svitu-yak-u-ssha-vyhovuyut-vartovyh-demokratiyi/>
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017, № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Історія для громадянина: метод. посіб. для вчителів / В. Горбатенко, П. Вербицька, А. Ковтанюк. Львів: НВФ «Українські технології», 2003. 136 с.
4. Пометун О.І., Ремех Т.О. «Громадянська освіта» – новий курс старшої школи: особливості і методи. URL: <http://surl.li/gcxxi>

Додаткова література:

5. Громадянська освіта: метод. посіб. для вчителя. Київ: Вид-во Етна-1», 2008. 194 с.

6. Громадянська освіта : підручник для 10 класу (інтегрований курс, рівень стандарту) / О.О. Гісем, О.О. Мартинюк. Харків : Ранок, 2018.

7. Громадянська освіта: теорія і методика навчання : навчальний посібник, виданий в рамках проекту «Громадянська освіта – Україна» / Асламова Т., Бакка Т. та ін. Київ : Видавництво Етна-1, 2008. 174 с.

8. Зелена О. Формування демократичного середовища школи засобами громадянської освіти. *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження* : збірник матеріалів ІV Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (26 червня 2020 р.) / за ред. С. Щудло, О. Заболотної, Л. Загоруйко. Київ – Дрогобич : ТзОВ «Трек-ЛТД», 2020. С. 58–61.

9. Кроки до демократії: уроки громадянської освіти / Пометун О., Ремех Т., Ламах Е. ; за ред. О.І. Пометун. Київ : АПН, 2001. 128 с.

10. Шайгородський Ю. Аксіологічний вимір української моделі модернізації. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2012. № 4 (60). С. 14–22.

11. Шкільний курс: «Громадянська освіта: основи демократії» та методика його навчання : підручник для студентів педагогічних ВНЗ / Бакка Т.В., Ладиченко Т.В., Марголіна Л.В., Дубровський В.Ф., Желіба О.В., Клепко С.Ф., Мелещенко Т.В. Київ, 2009.

Інтернет-ресурси

12. Актуальні завдання громадянської освіти в Україні. URL: http://www.ippo.edu.te.ua/files/gromad_osvita/resursy/03_aktualni_zavdannja_grom_osvity.pdf

13. Асламова Т., Бакка Т. Бортніков В. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. URL: http://www.civiced.org.ua/eng/docs/TTG_main.pdf

14. Бойчук М.А. Запровадження громадянської освіти в Україні як необхідна умова виховання демократії. URL: <http://novyn.kpi.ua/2011-1/05-filos-Vojchuk.pdf>

15. Гурнікевич Я., Плиска Ю. Громадянська освіта у Польщі, здійснювана через Інтернет (на прикладі центру громадянської освіти). URL: http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/21_1/07_gurnikewicz_plyska.pdf

16. Дубровський В. Філософія стандартів для громадянської освіти в США. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=7846

17. Жадько О.А. Роль громадянської освіти як вимога сучасності. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_filos/2009_29/13.html

18. Заболотна О. Традиційні підходи до громадянської освіти в США і новий американський патріотизм. URL: <http://surl.li/gdutm>

19. Загальна декларація прав людини. URL: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82%3A1&catid=47%3Aun&Itemid=74%E2%8C%A9=ru

20. Концепцію розвитку педагогічної освіти». 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

21. Нова українська школа (НУШ). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

22. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: www.edudemocracy.org.ua/

23. Навчальна програма з громадянської освіти (інтегрований курс) для 10 класів загальноосвітніх шкіл». 2017. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>

24. Стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2022 року та плану заходів щодо її реалізації». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-strategiyu-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-na-period-do-2022-roku>

Методичні поради

Перше питання. Насамперед треба розкрити зміст поняття «громадянська освіта». Показати наукові підходи в інтерпретації

громадянської освіти, зокрема пояснити використання у західній науці визначення «civic education», яке включає в себе «процес отримання знань про політику та виховання громадянської культури» [4, с. 58]. Наголосити, що для суспільства та держави, які остаточно стали на шлях демократії та інтеграції до цивілізованого світу, процес навчання, виховання молодих громадян є актуальним як ніколи. Особливо в умовах конвенційної російсько-української війни. Окреслити завдання громадянської освіти в Україні, проаналізувавши нормативну базу нашої шкільної громадянської освіти. Нова українська школа і громадянська освіта.

Підкреслити, що «школа як одна з найважливіших соціальних організацій через формальну освіту несе особливу та історичну відповідальність за розвиток громадянської компетентності та громадянської відповідальності» [4, с. 59]. Визначити роль громадянської освіти у формуванні громадянських компетентностей сучасної української молоді.

Виокремити основні змістові напрями громадянської освіти серед яких: права людини та громадянина; громадянська та політична участь; формування культури використання суду для захисту своїх громадянських прав; залучення до громадянського суспільства, суспільно-політичного та культурного життя місцевої громади; національно-патріотичне виховання; розвиток критичного мислення; волонтерство та ін.

При розкритті другого питання важливо підкреслити, що громадянська освіта передбачає поєднання педагогічних прийомів з формування знань, умінь, навичок та цінностей громадянина, які критично важливі для розвитку відкритого суспільства та сповідування демократичних принципів. Звернути увагу, що такий процес передбачає застосування теоретичних знань цілого циклу навчальних дисциплін, тому особливість громадянської освіти полягає у її міждисциплінарних та міжпредметних зв'язках. Далі доцільно виокремити і окреслити завдання навчальних дисциплін, які лягли в основу громадянської освіти, зокрема психології, педагогіки, філософії, соціології, політології, економіки та ін. Зупинитись на

тому, що підручники громадянської освіти містять окремі розділи, прив'язані до перерахованих дисциплін і які мають стосунок до різних сфер людської життєдіяльності. Таким чином необхідно підкреслити та розкрити міждисциплінарну та міжпредметну структуру громадянської освіти. Визначити переваги такого інтегративного курсу в процесі формування громадянської компетентності учнів у шкільній практиці.

Третє питання. Пошук відповіді на третє питання варто почати із розкриття моделі сучасної освітньої парадигми, яка базується на так званому компетентнісному підході. Саме інтердисциплінарний характер, про який йшлося вище, дає змогу предметній складовій програми громадянської освіти зосередити увагу на формуванні практичних навичок в учнів щодо їхньої залученості у житті суспільства на місцевому національному та глобальному рівнях. Технології розвитку навчальних компетентностей засобами громадянської освіти передбачають використання різноманітних педагогічних прийомів та методів, що спрямовані на формування в учнів ключових навчальних компетентностей. Розкрити основні шляхи та методи формування громадянських компетентностей, які застосовують у громадянській освіті.

Одним із ефективних засобів розвитку громадянської компетентності є проєктна діяльність (проєкт), що передбачає виконання студентами конкретних завдань, зосереджених на розв'язанні конкретних проблем у межах певної тематики. Вона дає можливість здобувачам отримати практичні навички роботи в команді, здобути досвід взаємодії з різними людьми та розвинути креативне мислення.

Іншим ефективним засобом розвитку громадянської компетентності є інтерактивні методики навчання. Вони засновані на активній участі учнів студентів у навчальному процесі та допомагають розвивати навички співпраці, комунікації та діалогу.

Також до технологій розвитку громадянської компетентності можна віднести рольові ігри, дебати, дискусії, тренінги тощо. Вони

сприяють розвитку навичок аргументації, критичного мислення, емпатії та толерантності.

У четвертому питанні варто зауважити, що традиції розвитку громадянської освіти належать країнам демократичного світу, головно європейським державам та США. Можливо, складається враження, що зберігати і розвивати традиції демократії дуже просто. Проте історія засвідчує, що це складний і постійний процес навчання і виховання своїх громадян. Тобто показати, що якісна громадянська освіта можлива лише у відкритих, демократичних політичних системах, і неможлива – у закритих, авторитарно-тоталітарних. Продемонструвати на прикладах країн.

Далі треба продемонструвати практики вивчення громадянської освіти в закладах освіти європейських країн, а також навести приклади європейської політики, спрямованої на послідовний та безперервний процес виховання своїх громадян. Рекомендовано проаналізувати освітній досвід громадянського чи морально-патріотичного виховання різних країн світу (швейцарський, американський та ін.) і порівняти з українським.

Контрольні питання

1. Що таке громадянська освіта?
2. Які завдання ставить перед собою громадянська освіта в Україні?
3. Чи можлива громадянська освіта в умовах авторитарно-тоталітарної політичної системи?
4. Які переваги громадянської освіти як інтердисциплінарного курсу?
5. Чи відрізняється політична освіта від освіти громадян?

**Тема 2. Можливості курсу історії України у формуванні
громадянських компетентностей учнів
(2 години)**

План

1. Сутність категорії «громадянська компетентність»: поняття, структура, інтегративна характеристика.
2. Проблеми громадянської освіти в курсі історії України та інших предметах суспільнознавчого циклу.
3. Демонстрація прикладу формування практичних навичок студента з використанням фрагменту уроку з історії України.

Література

Основна література:

1. Історія України. Всесвітня історія 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>
2. Позняк С.І. Формування громадянської компетентності засобами сучасного змісту шкільної освіти. *Громадянська освіта* : метод. посіб. для вчителя / С.І. Позняк, О.І. Пометун, Т.О. Ремех, О.Г. Фідря, Д. Карлхайнц. Київ : Видавництво Етна-1, 2008. С. 10–17.
3. Ремех Т.О., Пометун О.І. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : метод. посіб. : електронне видання. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 222 с.

Додаткова література:

4. Громадянська освіта : підручник для 10 класу (інтегрований курс, рівень стандарту / О.О. Гісем, О.О. Мартинюк. Харків : Ранок, 2018.

5. Громадянська освіта: теорія і методика навчання : навчальний посібник, виданий в рамках проекту «Громадянська освіта – Україна» / Асламова Т., Бакка Т. та ін. Київ : Видавництво Етна-1, 2008. 174 с.

6. Пометун О.І., Ремех Т.О. Формувальне оцінювання у навчальній історії та громадянської освіти в контексті Нової української школи. URL: <http://surl.li/ffdqqr>

Інтернет-ресурси

7. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017, № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

8. Нова українська школа (НУШ). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

9. Куксенко С. Громадянська освіта в середній школі. *Громадянська Освіта*. 2001. № 06. URL: <https://osvita.khpg.org/index.php?id=1007566657>

Методичні поради

Перше питання. Відповідь на перше питання варто розпочати з розкриття змісту категорії «громадянська компетентність» як комплексу знань, умінь, навичок та цінностей, необхідних для активної участі громадян у житті суспільства, здатність бути свідомим й активним учасником соціальних і політичних процесів. Конкретизувати структуру громадянської компетентності як сукупності громадянських знань (соціальних, економічних, політологічних, правових, моральних, філософсько-культурологічних); громадянських умінь, установок, ставлень, громадянських цінностей.

Показати громадянську компетентність як інтегративну характеристику, яка об'єднує всі компоненти та відображає рівень розвиненості особистості з точки зору готовності до активної участі в суспільному житті і розв'язання соціальних проблем.

Резюмувати важливість розвитку в школі таких практичних навичок, як: співпраця, демократична участь, критичне мислення, пропагування відповідних норм поведінки, демократичний стиль

життя, демократична культура, що є запорукою утвердження демократичних засад у суспільстві загалом.

Друге питання. Розкриття цього питання передбачає ознайомлення зі шкільною програмою з «Історії України» з метою обрання окремих тем, які можна використовувати не лише для розкриття якогось історичного факту чи події, але й для засвоєння громадянознавчих понять, а також формування громадянських компетентностей. Як приклад, рекомендовано обирати теми, пов'язані зі становленням та розвитком громадянського суспільства. Продемонструвати на конкретному/них прикладі/ах, які знання про роль громадських рухів, політичних партій, організацій у формуванні демократичної культури та практичні навички, можуть отримати учні.

Якщо заняття з історії України та інших суспільних дисциплін зазвичай проводяться в формі лекцій або розповідей, пояснення вчителя, і меншою мірою передбачається практична робота учнів, то громадянська освіта дозволяє розвивати практичний аспект. Наприклад, зі створенням та розвитком громадських організацій, участю в громадських обговореннях чи дослідженні соціальних проблем та ін.

Третє питання. Відповідь на це питання має практичний характер і передбачає використання шкільної програми з історії (тема, клас – на вибір студента). Для прикладу, розглянемо урок на тему «Українська революція, розпад Російської імперії та постання національної держави – Української Народної Республіки» (Історія України 10 кл.) [1]. Тут варто застосувати один з найефективніших методів формування практичних навичок – роботу з історичними джерелами. Для цього можна використати фотографії, малюнки, листи, спогади, документи та ін.

При проведенні уроку можна запропонувати роботу з витягом документа. Здобувачі повинні знайти і проаналізувати головні ідеї та думки, які мають місце, визначити автора, дату написання тощо. Подібні завдання допоможуть учням студентам розвинути навички

аналізу інформації, розуміння історичного контексту та розвитку критичного мислення.

Також формуванню практичних навичок, сприяють розумінню складних політичних та військових подій, розвивають навички аргументації і переконання – рольові ігри (учні грають ролі воїнів різних армій та політичних діячів того часу).

Контрольні запитання

1. Визначте структуру громадянської компетентності.
2. Складіть портрет громадянина та що таке громадянськість?
3. Які практичні навички допомагає формувати громадянська освіта?
4. Виберіть тему зі шкільної програми історії України та проілюструйте, які громадянознавчі поняття, навички та вміння можна сформувати у школярів.
5. Які методи може застосовувати вчитель, з метою активнішого залучення учнів до практики?

**Тема 3. Формування демократичної спільноти у сучасній школі
(2 години)**

План

1. Основні характеристики демократичної школи.
2. Впровадження в освітньо-виховний процес принципів дотримання прав людини та демократії.
3. Використання практик демократичного врядування у школі.
4. Розвиток партнерської співпраці з батьками та місцевими громадами.

Література

Основна література:

1. Визначення і вимірювання демократії / за ред. Д. Бітема ; пер. з англ. Львів : Літопис, 2005. 312 с.
2. Демократична школа : практичний посібник : всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства. URL: <https://theewc.org/content/uploads/2020/02/Tool-for-Democratic-School-Development-web-Ukrainian.pdf>
3. Дьюї Дж. Демократія і освіта. Львів : Літопис, 2003. 294 с.

Додаткова література:

4. Громадсько-активні школи в Україні: кроки до дій : посібник зі створення та управління громадсько-активною школою. 2-е вид. / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Київ : СПД-ФО, 2008. 164 с.
5. Громадянська освіта: основи демократії. 11 (12) клас : навч. посіб. / Бакка Т.В., Ладиченко Т.В., Марголіна Л.В. та ін. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 207 с.
6. Зелена О. Формування демократичного середовища школи засобами громадянської освіти. *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження* : збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослід-

ників освіти (26 червня 2020 р.) / за ред. С. Щудло, О. Заболотної, Л. Загоруйко. Київ – Дрогобич : ТЗОВ «Трек-ЛТД», 2020. С. 58–61.

7. Кроки до демократії: уроки громадянської освіти / О. Пометун, Т. Ремех, Е. Ламах ; за ред. О. Пометун. Київ : АПН, 2001. 128 с.

8. Ми – громадяни України : навч. посіб. з громадянської освіти (для апробації). 9 (10) клас / за ред. О.І. Пометун. Київ, 2001.

9. Основи демократії : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / за заг. ред. А. Колодій. Київ : Ай Бі, 2002. 684 с.

10. Шкільний курс: «Громадянська освіта: основи демократії» та методика його навчання підручник для студентів педагогічних ВНЗ / Бакка Т.В., Ладиченко Т.В., Марголіна Л.В., Дубровський В.Ф., Желіба О.В., Клепко С.Ф., Мелещенко Т.В. Київ, 2009.

Інтернет-ресурси

11. Бойчук М.А. Запровадження громадянської освіти в Україні ні як необхідна умова виховання демократії. URL: <http://novyn.kpi.ua/2011-1/05-filos-Vojchuk.pdf>

12. Жадько О.А. Роль громадянської освіти як вимога сучасності. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_filos/2009_29/13.html

13. Загальна декларація прав людини. URL: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82%3A1&catid=47%3Aun&Itemid=74%E2%8C%A9=ru

14. Ковальчук О. Серйозна гра в демократію. URL: <http://www.viche.info/journal/465/>

15. Концепція розвитку педагогічної освіти». 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

16. Молодь діє. Молодіжний інформаційний портал громадянської освіти. URL: <http://prev.novadoba.org.ua/citizen/news.php?id=5>

Методичні поради

Перше питання. У першому питанні треба розкрити освітню модель «Демократична школа», яка активно використовує демо-

кратичні принципи для прийняття рішень і організації навчального процесу. Виокремити основні характеристики демократичної школи, зокрема такі: реальна шкільна автономія, педагогіка партнерства, дитиноцентризм [2].

Наголосити, що рівність є однією з основних ознак демократичної школи, де всі учасники (вчителі, учні та персонал) мають рівні права і можуть брати участь не лише в обговоренні, але й прийнятті рішень. Саме цей принцип дає змогу розвивати в учнів почуття відповідальності, взаємодопомоги та довіри, що є важливими складовими успішного навчання та розвитку особистості. Крім того, такий підхід збільшує зацікавленість учнів.

Визначити основні принципи демократичної школи, серед яких: відкритість і вільний вибір у навчанні, діалог та співпраця, самодостатність і академічна культура доброчесності, підтримка індивідуальності (індивідуальний підхід). Ці принципи роблять демократичну школу більш інклюзивною та відкритою для учнів з різних культур, віросповідань і соціальних груп.

Друге питання. У другому питанні доцільно довести, що впровадження в освітньо-виховний процес принципів дотримання прав людини та демократії є одним із найважливіших завдань сучасної освіти. Це допомагає учням розвивати толерантне ставлення до інших людей та культур, а також виховує у них свідомість про те, що кожна людина має право на повагу та захист особистої гідності.

Важливо визначити та розкрити основні принципи дотримання прав людини та демократії в освітньо-виховному процесі серед яких є розуміння та повага до різних культур, релігій, громадянських прав людини. Учні мають навчитися аналізувати інформацію, робити висновки, відстоювати свої погляди. Формування навичок діалогу та конструктивного спілкування. Учні мають навчитися діалогу, вміти слухати інших та висловлювати свої думки, знаходити компроміси та врегульовувати конфлікти. Розвиток громадянської активності та відповідальності. Учні мають розуміти, що вони є частиною суспільства і несуть відповідальність за свої вчинки.

Ще одним з головних завдань введення принципів демократії та прав людини в освітній процес є формування учнями громадянської позиції. Школа має бути місцем, де діти зможуть навчитися бути активними учасниками суспільного життя та висловлювати свої думки з питань загальносуспільного значення. Учителі та батьки повинні сприяти розвитку учнівської громадянської активності, навчанню етичних та моральних принципів.

Третє питання. При розгляді третього питання необхідно зазначити, що використання практик демократичного врядування у школі може бути важливим інструментом для формування демократичних цінностей учнів і педагогів. Це означає включення учнів та педагогів до процесу прийняття рішень, розробку правил і політик, які впливають на життя школи. Такі практики допомагають учням розвивати вміння приймати рішення, вчитися слухати інших, брати на себе відповідальність і дотримуватися правил.

Розвинути структуру учнівського самоврядування. Наприклад, показати, що учні можуть брати участь у зборах класу або шкільної ради, де обговорюватимуть проблеми, пропонуватимуть рішення і голосуватимуть за них. Відповідно, вчителі можуть створювати комітети за участі учнів для розробки правил поведінки в класі, учнівського самоврядування, організації шкільних заходів та багато іншого.

Довести, що використання демократичних практик у школі може допомогти зменшити кількість конфліктів та поліпшити психологічний клімат у школі. Коли учні відчують, що їхні думки та погляди важливі, вони більш схильні до співпраці та взаєморозуміння.

У четвертому питанні необхідно показати, що важливою складовою успішної освітньої практики є розвиток партнерської співпраці з батьками, батьківськими радами та місцевими громадами. Цей підхід дає змогу залучати батьків та місцеві громади до освітнього процесу, забезпечуючи їх активну участь у прийнятті рішень і плануванні дій школи.

Партнерська співпраця може мати різні форми та включати різноманітні заходи. Наприклад, залучення батьків до роботи батьківських комітетів, проведення відкритих уроків, зустрічей з батьками, допомога в організації та проведенні шкільних заходів тощо.

Однією з важливих переваг партнерської співпраці є збільшення інформованості батьків про роботу школи, її плани та досягнення. Це допомагає батькам краще зрозуміти потреби своєї дитини та допомогти їй у навчанні.

Крім того, партнерська співпраця з місцевими громадами може допомогти залучити додаткові ресурси для підтримки освітнього процесу. Наприклад, місцеві компанії можуть надавати стипендії та спонсорувати освітні заходи, а місцеві органи влади – додаткові фінансові ресурси для підтримки шкіл.

Пояснити, що забезпечення кращої освіти та підготовки дітей до життя важливо вибудовувати партнерські стосунки між школою, батьками та громадою. Варто розглянути декілька прикладів партнерської співпраці з батьками та місцевими громадами, серед яких такі як:

1. Волонтерство батьків: батьки можуть бути запрошені до школи для участі у волонтерській роботі, допомагаючи з організацією шкільних заходів, уроків та інших проєктів. Вони також можуть пропонувати свої ідеї та експертні знання для підвищення якості освіти в школі.

2. Розширення спілкування з батьками: школа може організувати зустрічі з батьками для обговорення питань, пов'язаних з навчанням, та забезпечення комунікації між батьками та вчителями. Також можна запрошувати батьків на заняття в школу, щоб вони могли більше дізнатися про процес навчання та допомогти дітям у домашніх завданнях.

3. Співпраця з місцевими структурами та організаціями: школа може співпрацювати з місцевими організаціями, такими як місцеві бібліотеки, музеї, театри тощо. Це може включати спільні заходи та проєкти, які можуть допомогти дітям поглибити свої знання і розвинути креативні навички.

Контрольні запитання

1. Що ви вкладаєте у зміст визначення – «демократична школа»?
2. Що таке шкільна автономія?
3. Назвіть переваги педагогіки партнерства.
4. Наскільки поширеною є практика учнівського самоврядування в українських школах. Наведіть приклад.
5. Як взаємодія школи з місцевим самоврядуванням може сприяти громадянському вихованню та формуванню лідерських навичок у шкільної молоді?
6. Складіть портрет вчителя демократичної школи.
7. Якою має бути гендерна політика в демократичній школі?
8. Назвіть основні форми взаємодії школи та батьків.

Семінарське заняття 4

Тема 4. Форми організації навчання шкільного курсу «Громадянська освіта» (2 години)

План

1. Використання загальних форм організації навчання (урочна і позаурочна).
2. Викладання громадянської освіти та інклюзивний підхід.
3. Особливості позаурочної (позакласної) роботи як засіб формування громадянських компетентностей учнів.

Література

Основна література:

1. Історія для громадянина : метод. посіб. для вчителів / В. Горбатенко, П. Вербицька, А. Ковтанюк. Львів : НВФ «Українські технології», 2003. 136 с.
2. Нова українська школа (НУШ). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
3. Навчальна програма з громадянської освіти (інтегрований курс) для 10 класів загальноосвітніх шкіл». 2017. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>
4. Санкович М. Методика вивчення курсу «Громадянська освіта» в школі та ЗО. URL: <https://naurok.com.ua/metodika-vivchennya-kursu-gromadyanska-osvita-v-shkoli-ta-zo-157270.html>

Додаткова література:

5. Громадсько-активні школи в Україні: кроки до дій : посібник зі створення та управління громадсько-активною школою. 2-е вид. / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Київ : СПД-ФО, 2008. 164 с.
6. Громадянська освіта : методичний посібник для вчителя. Київ : Вид-во Етна-1», 2008. 194 с.

7. Громадянська освіта : підручник для 10 класу (інтегрований курс, рівень стандарту) / О.О. Гісем, О.О. Мартинюк. Харків : Ранок, 2018.

8. Громадянська освіта: теорія і методика навчання : навчальний посібник, виданий в рамках проекту «Громадянська освіта – Україна» / Аслімова Т., Бакка Т. та ін. Київ : Видавництво Етна-1, 2008. 174 с.

9. Пометун О.І., Ремех Т.О. Формувальне оцінювання у навчальній історії та громадянської освіти в контексті Нової української школи. URL: <http://surl.li/ffdqqr>

10. Пометун О.І., Ремех Т.О. «Громадянська освіта» – новий курс старшої школи: особливості і методи. URL: <http://surl.li/gcxxxi>

11. Шкільний курс «Громадянська освіта: основи демократії» та методика його навчання : підручник для студентів педагогічних ВНЗ / Бакка Т.В., Ладиченко Т.В., Марголіна Л.В., Дубровський В.Ф., Желіба О.В., Клепко С.Ф., Мелещенко Т.В. Київ, 2009.

Інтернет-ресурси

12. Асламова Т., Бакка Т., Бортніков В. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. URL: http://www.civiced.org.ua/eng/docs/TTG_main.pdf

13. Інтерактивні технології громадянської освіти. URL: <http://westukr.itgo.com/>

14. Ковальчук О. Серйозна гра в демократію. URL: <http://www.viche.info/journal/465/>

Методичні поради

Перше питання. Відповідь на питання варто розпочати з вивчення поняття «форми» навчання. Насамперед показати, що форма навчання є комплексною категорією, яка поєднує зміст, засоби і методи навчання. Такий процес цілеспрямовано організовують педагоги.

Далі слід виокремити основні форми організації навчання, такі як урочна та позаурочна діяльність. Розкрити зміст спочатку

базовою для більшості освітніх систем – урочної, оскільки саме вона забезпечує системний підхід до навчання. Урочні заняття або навчання в класі дає змогу вчителю визначити конкретні навчальні цілі та розробити план занять, що дозволяє ефективніше викладати та засвоювати матеріал.

Висвітлити особливості позаурочної діяльності, яка включає в себе всі діяльності, що відбуваються поза класом та уроками. Зауважити, що це можуть бути спортивні змагання, культурні заходи, пізнавальні екскурсії тощо. Підкреслити, що позаурочна діяльність має на меті розширити можливості для навчання та сприяти формуванню навичок інтерактивної комунікації, розвитку креативності, соціальних навичок, інших корисних компетенцій.

Обидві ці форми організації навчання важливі для розвитку учнів і можуть взаємодіяти між собою. Позаурочна діяльність може допомогти учням застосовувати знання, які вони отримали на уроках, у практичних ситуаціях. Наприклад, під час спортивних змагань учні можуть застосовувати знання з фізики і біології.

Друге питання. При розкритті другого питання треба наголосити, що викладання громадянської освіти та інклюзивний підхід є важливими складовими сучасної освіти, які взаємодіють між собою та доповнюють одна одну. Громадянська освіта передбачає формування в учнів громадянської компетентності, що включає знання про права та обов'язки громадян, здатність до діалогу та співпраці, розуміння та повагу до культурних різниць та ін. Ці компетенції допомагають учням, зокрема з особливими потребами стати активними учасниками громадського життя формувати відповідальне ставлення до своєї ролі в ньому.

Інклюзивний підхід передбачає створення умов для навчання та розвитку кожного учня, незалежно від його індивідуальних особливостей та потреб. Викладачі створюють безбар'єрне середовище для навчання, використовуючи різноманітні методи і прийоми, які допомагають кожному учневі розвиватись на своєму рівні й отримувати максимальну користь від навчального процесу.

Застосування інклюзивного підходу в громадянській освіті допомагає створити середовище, де учні з різних соціальних груп та з різними потребами можуть комунікувати і співпрацювати. У результаті, учні стають більш толерантними, відкритими та сприймають культурну різноманітність як норму сучасного життя.

Третє питання. У третьому питанні необхідно показати, що поряд з урочною формою навчання, позакласна діяльність є доповнювальною складовою й досить ефективною у навчально-виховному процесі.

Головно, позаурочна (позакласна) робота є важливим засобом формування громадянських компетентностей учнів, оскільки допомагає розширити можливості навчання і розвитку учнів за межами стандартних уроків. Основні особливості позаурочної роботи спрямовані на розвиток та підтримку активної громадянської позиції учнів, формування в них ціннісних орієнтацій та навичок, необхідних для життя в сучасному суспільстві.

Проілюструвати особливості позаурочної роботи, які сприяють створенні атмосфери співпраці та партнерства учнів та вчителів інших учасників навчально-виховного процесу, наприклад, за допомогою різноманітних форм роботи, таких як творчі конкурси, спортивні змагання, дебатні клуби, громадські об'єднання та інші.

Також показати, що позаурочна робота дає змогу учням розвивати інтереси та здібності, а також набувати досвід у різних галузях, які не обов'язково пов'язані з академічним навчанням. Це може сприяти формуванню у них різних компетенцій, таких як лідерство, творчість, співпраця, презентаційні навички та інші.

Контрольні запитання

1. Розкрийте зміст поняття «форма навчання».
2. Переваги та недоліки уроку як форми навчання громадянської освіти.
3. Як громадянська освіта вирішує проблеми виховання громадянських якостей молоді з особливими потребами?

4. Чи готова українська шкільна спільнота толерувати та дотримуватись прав і свобод для дітей, особливо інвалідів і дітей з особливими потребами?

5. На вашу думку, наскільки ефективним є залучення учнів до соціальних проєктів?

6. Роль позакласної діяльності школи у формуванні громадянських компетентностей учнів.

Семінарське заняття 5

Тема 5. Засоби та методи навчання на уроках громадянської освіти (2 години)

План

1. Традиційні методи навчання і громадянська освіта.
2. Інтерактивні методики на уроках громадянської освіти.
3. Специфіка оцінювання громадянських знань, умінь та навичок учнів.

Література

Основна література:

1. Інтерактивні технології громадянської освіти. URL: <http://westukr.itgo.com/>
2. Пометун О.І., Ремех Т.О. Формувальне оцінювання у навчальній історії та громадянської освіти в контексті Нової української школи. URL: <http://surl.li/ffdqpr>
3. Пометун О., Пироженко В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб / за ред. О. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с. URL: https://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf
4. Ремех Т.О., Пометун О.І. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : метод. посіб. : електронне видання. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 222 с.

Додаткова література:

5. Громадсько-активні школи в Україні: кроки до дій : посібник зі створення та управління громадсько-активною школою. 2-е вид. / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Київ : СПД-ФО, 2008. 164 с.
6. Зелена О. Формування демократичного середовища школи засобами громадянської освіти. *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження* : збірник матеріалів IV

Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (26 червня 2020 р.) / за ред. С. Щудло, О. Заболотної, Л. Загоруйко. Київ – Дрогобич : ТЗОВ «Трек-ЛТД», 2020. С. 58–61.

7. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ : «К.І.С.», 2004. 536 с.

8. Шкільний курс: «Громадянська освіта: основи демократії» та методика його навчання підручник для студентів педагогічних ВНЗ / Бакка Т.В., Ладиченко Т.В., Марголіна Л.В., Дубровський В.Ф., Желіба О.В., Клепко С.Ф., Мелещенко Т.В. Київ, 2009.

Інтернет-ресурси

9. Інтерактивні технології громадянської освіти. URL: <http://westukr.itgo.com/>

10. Ковальчук О. Серйозна гра в демократію. URL: <http://www.viche.info/journal/465/>

11. Молодь діє. Молодіжний інформаційний портал громадянської освіти. URL: <http://prev.novadoba.org.ua/citizen/news.php?id=5>

12. Проект «Методи навчання в громадянській освіті». URL: http://pidruchniki.ws/19310710/sotsiologiya/proekt_metodi_navchannya_gromadyanskiy_osviti

13. Громадянська освіта в середній школі. *Громадянська Освіта*. 2001. № 06. URL: <https://osvita.khpg.org/index.php?id=1007566657>

Методичні поради

Відповідь на перше питання передбачає використання знань із загального курсу методики навчання у школі, характеризуючи традиційні (дидактичні) методи навчання (словесні, наочні, практичні) й оцінюючи ефективність їх використання на уроках громадянської освіти. Показати, що традиційні методи навчання у громадянській освіті відіграють важливу роль. Зокрема лекції, семінари, дискусійні клуби та інші види освітньої діяльності, сприяють розвитку навичок критичного мислення, уміння аналізувати інформацію та формуванню власної думки щодо різних суспільних питань.

Зауважити, що громадянська освіта, яка базується на традиційних методах навчання, вчить дітей права і обов'язків громадян, основ демократичного устрою, та як діяти в межах закону. Це допомагає формувати громадян, які знають свої права, поважають права інших й активно беруть участь у громадському житті країни.

Однак традиційні методи навчання та громадянська освіта стикаються з викликами у сучасному світі, пов'язаними з технологічними змінами й глобалізацією. Щоб адаптуватися до цих викликів, освітні системи повинні постійно розвиватися, інтегруючи новітні підходи та інструменти, такі як онлайн-навчання, інтерактивні презентації та проєктні методики. У такий спосіб, треба застосовувати суміш традиційних та сучасних методів навчання.

Наприклад, діалогові методи, рольові ігри, проєкти та інші форми позаурочної роботи можуть сприяти розвитку учнівської активності, формуванню громадянських компетентностей.

Також важливо враховувати міжкультурні аспекти громадянської освіти, зокрема сприяти розумінню, виховувати повагу до різних культур та світоглядів. Проілюструйте як це можна досягти запровадивши такі позаурочні види діяльності як: організація міжкультурних діалогів, взаємовідвідування шкіл різних культурних спільнот, та інші ініціативи.

У другому питанні насамперед варто нагадати, що одним із завдань громадянської освіти є формування практичних навичок учнів. Інтерактивні методики на уроках громадянської освіти – досить ефективний інструмент формування громадянських компетентностей учнів, оскільки основною метою використання інтерактивних методик є залучення учнів до активної пізнавальної діяльності, стимулювання їхньої творчої активності, розвиток критичного мислення та вміння працювати в команді.

Далі треба диференціювати інтерактивні методики, які варто застосовувати залежно від віку школярів. Для дітей молодшого шкільного віку цікавими будуть зокрема такі інтерактивні методи: «Карусель», «Займи позицію» «Скарбничка» та ін. [4, 59].

В основній школі, разом із знанневою увага фокусується на соціальну складову громадянської компетентності. Тут однією з найбільш популярних інтерактивних методик є метод «мозкового штурму», «Перегони на повітряних кулях» [4, 59], метод «круглого столу», який полягає у проведенні дискусії, під час якої кожен учасник має можливість висловити свою точку зору щодо певної проблеми.

Також ефективним інтерактивним методом є «гра-симуляція». Учасники гри відтворюють певну реальну ситуацію, що дозволяє їм пізнати нові знання та навички з певної галузі, розвивати критичне мислення і навички комунікації.

У старшій школі варто зосереджувати увагу на політологічному, соціологічному, правовому та економічному аспектах громадянської компетентності. На наш погляд, методика «Кафе знань» – дуже простий процес взаємодії, спрямований на широкий обмін думками, ідеями й досвідом [4, 60].

До ефективних й варто віднести також метод «круглого столу», що полягає у проведенні дискусії, під час якої кожен учасник має можливість висловити свою точку зору щодо певної проблеми. Учні обговорюють проблему з різних поглядів та намагаються знайти оптимальне рішення. Також ефективним інтерактивним методом є «гра-симуляція», учасники якої відтворюють певну реальну ситуацію, що дає змогу пізнати нові знання та навички з певної галузі, розвивати критичне мислення та навички комунікації.

Третє питання. Відповідь на третє питання передбачає розкриття специфіки процесу оцінювання громадянських знань, умінь та навичок учнів, оскільки ці компетентності не завжди можна прямо виміряти або оцінити за допомогою традиційних методів оцінювання.

Варто виділити підсумкове або традиційне оцінювання та формувальне чи компетентнісно орієнтоване [2].

Для оцінювання громадянських компетентностей учнів можна використовувати різні методи оцінювання, такі як оцінювання відповідей на запитання, рефлексії, портфоліо робіт учнів, групове

оцінювання тощо. Окремо звернути увагу і на різноманітні форми оцінювання, наприклад, аналіз кейсів, дискусії в групах, створення проєктів, підготовка виступів тощо.

Окрім того, для оцінювання громадянських компетентностей учнів важливо враховувати, що ці компетентності можуть розвиватися в різних контекстах, таких як навчання, позаурочна діяльність, участь у громадських заходах, взаємодія з батьками та громадою. Тому оцінювання громадянських компетентностей має здійснюватися на основі комплексного підходу, який враховує специфіку громадянської освіти.

Контрольні запитання

1. Назвіть методи традиційного навчання та охарактеризуйте їх.
2. Визначте роль інтерактивних методик у формуванні практичних навичок школярів.
3. Які інтерактивні прийоми розвивають критичне мислення учнів?
4. Окресліть особливості використання інтерактивних методів у школярів різного віку.
5. Чи можна виміряти практичні навички?
6. Порівняйте традиційне та формувальне оцінювання. У чому між ними різниця?

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Civic education 9
- Академічна культура
добросочесності 18
- Громадянознавчі поняття 15
- Громадянська
- відповідальність 9, 18
 - компетентність 9–10, 12–13, 24–25, 29–31
 - культура 9
 - освіта 6, 9–11, 14, 22, 24, 27, 29
- Громадянські цінності 13
- Дебати 10
- Демократична
- культура 14
 - школа 16–18
- Демократичне урядування школи 19
- Демократія 9, 11, 18–19
- Дискусії 10, 30–31
- Дитиноцентризм 18
- Інклюзивний підхід 22, 24–25
- Інтерактивні методики 10, 27
- Критичне мислення 9, 13, 15, 28–30
- Міждисциплінарний 9–10
- Міжпредметний 9–10
- Навчальні компетентності 10
- Нова українська школа 9
- Норми поведінки 13
- Освітня парадигма 10
- Партнерська співпраця 19–20
- Педагогіка партнерства 18
- Позаурочна форма навчання 23–25, 29
- Практичні навички 10, 13–15, 23
- Проектна діяльність 10, 29, 31
- Психологічний клімат у школі 19
- Психолого-педагогічні засади 14
- Рольові ігри 10, 15, 23
- Співпраця 13, 18–20
- Традиційне оцінювання 30
- Традиційні методи навчання 28–30
- Тренінги 10
- Урочна форма навчання 23–25
- Учнівське самоврядування 19, 21
- Форма навчання 22–25
- Формувальне оцінювання 30
- Шкільна автономія 18
- Школа 9, 19–20

Електронне навчально-методичне видання

Оксана Зелена

**Шкільний курс «Громадянська освіта» та методика
його навчання у закладах середньої освіти III ступеня**

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Редактор

Ірина Невмержицька

Технічний редактор

Лужецька Ольга

Коректор

Артимко Ірина

Здано до набору 25.05.2023 р. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 2,125. Зам. 36.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140
від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 31.